

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.1.10

Ivan Kalka

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7064-734X>

*National Anti-corruption Bureau of Ukraine,
National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine*

IMPLEMENTATION OF THE RIGHTS OF ACCUSED DURING THE JUDGMENTS REVIEW, ADJUDGED IN SPECIAL CRIMINAL PROCEEDINGS

Іван Калька

*Національне антикорупційне бюро України,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ОБВИНУВАЧЕНОГО ПРИ ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ, УХВАЛЕНИХ ПІД ЧАС СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

The article analyzes the issue of implementation of the rights of accused during the review of judgments, adjudged in special criminal proceedings.

Particular attention is paid to problematic issues that arise while implementing the right to receive a copy and appeal court decisions by absent accused during special court proceedings.

We researched the international normative legal acts, norms of the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, which regulate the issues studied in the article. In addition, the decision of the European Court of Human Rights and the case law of Ukrainian courts on this issue were studied.

In the article, we emphasize, including the case law of the European Court of Human Rights, that the conduct of court proceedings in the absence of the accused does not contradict the requirements of Art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. However, the accused must be guaranteed the right to obtain a new court decision with his participation, which would contain an assessment of the validity of the charges against him, as well as in compliance with other guarantees of his conventional rights.

In the article, we also state that in order to prepare and file an appeal against a court verdict, the accused must be aware of the content of the relevant procedural document, in particular, its motivating part, as well as the materials of criminal proceedings. At the same time, the existing mechanism for bringing a court decision to the accused contains certain shortcomings that need further research and improvement.

In addition, in the article we propose to normatively enshrine the right of the accused to appeal against a court decision on the conduct of special court proceedings in the presence of certain conditions.

Based on the analysis of the current provisions of Chapters 31 and 32 of the CPC of Ukraine, which regulates court proceedings in the courts of appeal and cassation, it is concluded that they provide almost no specifics of absentee proceedings.

During the research, it was established that the right of the accused to appeal against court decisions made during special court proceedings will be able to sufficiently guarantee verification of compliance with the law by the court of appeal or cassation and correct possible mistakes.

Keywords: special criminal proceedings, in absentia, accused, judgments, appeal, revision of judgments.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 2 ст. 7 КПК України зміст та форма кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (in absentia) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій цієї статті, з урахуванням особливостей, встановлених законом.

Безперечно дотримання прав і законних інтересів відсутнього обвинуваченого є надзвичайно важливим та одночасно складним завданням, виконання якого зобов'язані забезпечити прокурор та суд, оскільки лише в такому разі можна говорити про ефективність кримінального провадження.

Водночас, у зв'язку з фізичною відсутністю обвинуваченого реалізація ним права на перегляд судових рішень, ухвалених під час спеціального судового провадження вимагає вчинення додаткових активних дій прокурором та судом. Порушення ж цього права неминуче призводить до невиконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, а також порушення прав і свобод людини, на що неодноразово зверталась увага в рішеннях Європейського суду з прав людини.

Стан дослідження. Проблемні аспекти реалізації прав обвинуваченого, в тому числі при перегляді судових рішень, ухвалених під час спеціального судового провадження висвітлювалися в наукових працях таких вчених, як О.В. Баулін, О.М. Дроздов, О.В. Маленко, В.І. Маринів, В.Т. Маляренко, О.О. Нагорнюк-Данилюк, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило, Д.О. Шумейко, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та інших, однак питання реалізації прав обвинуваченого при перегляді судових рішень, ухвалених під час спеціального судового провадження досі не отримало належного дослідження.

Мета статті полягає у визначенні проблемних питань, що виникають при реалізації прав обвинуваченого при перегляді судових рішень, ухвалених під час спеціального судового провадження.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 7 КПК України однією із загальних засад кримінального провадження, якій повинна відповідати зміст та форма кожного провадження є забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.

В п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено, що судові провадження – кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судові провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами

У відповідності до абзацу 2 ч. 3 ст. 323 КПК України підставою для спеціального судового провадження є ухвала суду про здійснення спеціального судового провадження стосовно обвинуваченого, яка постановляється за наслідками розгляду клопотання прокурора, до якого додаються матеріали про те, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження.

Процедура спеціального судового провадження у кримінальному процесу України цілком відповідає положенням Резолюції (75) 11 Комітету Міністрів Ради Європи «Про критерії, що регламентують розгляд, що здійснюється за відсутності обвинуваченого».

Так, Комітет Міністрів Ради Європи у Резолюції (75) 11 рекомендує Урядам держав-членів застосовувати, в тому числі такі мінімальні правила:

– судові рішення, прийняте за відсутності обвинуваченого, має бути доведено до його відома відповідно до правил вручення повісток для явки до суду, і період часу для оскарження не повинен починатися раніше, ніж особа, щодо якої винесено вирок, не отримає ефективного повідомлення про винесене судові рішення, якщо не буде встановлено, що така особа навмисно прагнула уникнути правосуддя;

– кожен, чия справа розглядалася за його відсутності, повинен мати можливість оскаржити це судові рішення будь-якими доступними йому засобами, якби він був присутній¹.

У рішеннях Європейського суду з прав людини у справах «Колоцца проти Італії» від 12 лютого 1985 року; «F.C.V. проти Італії» від 28 серпня 1991 року; «Т. проти Італії» від 12 жовтня 1992 року; «Пуатрімоль проти Франції» від 23 листопада 1993 року; «Кромбах проти Франції» від 13 лютого 2001 року; «Меденіца проти Швейцарії» від 14 червня 2001 року; «Шомоді проти Італії» від 18 травня 2004 року; «Да Лус Домінгеш Ферейра проти Бельгії» від 24 травня 2007 року відзначається, що здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого не суперечить вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій закріплене право кожного на справедливий суд, коли немає підстав вважати, що обвинувачений не був належно повідомлений про розпочате щодо нього судові провадження; якщо він згодом може домогтися ухвалення нового

¹ Резолюція (75) 11 Про критерії, що регламентують розгляд, що проводиться за відсутності обвинуваченого, 1973 (Комітет Міністрів Ради Європи). Електронний фонд Кодекс <<http://docs.cntd.ru/document/901992005>> (2022, січень, 15).

судового рішення за його участі, в якому містилася б оцінка обґрунтованості висунутих проти нього обвинувачень, а також при дотриманні інших гарантій його конвенціональних прав¹.

На думку Дроздова О.М. реалізація повторного розгляду справи по суті може здійснюватися різними процесуальними способами. Цю мету можливо досягти у процесі повторного розгляду справи судом першої інстанції, за наявності на те законних підстав у провадженнях у суді апеляційної інстанції, у провадженнях у Верховному Суді України і за нововиявленими обставинами².

Перш за все, потрібно зауважити, що відповідно до норм КПК України ухвала суду про здійснення спеціального судового провадження стосовно обвинуваченого не підлягає оскарженню в апеляційному порядку.

Водночас, вказаною ухвалою суду, за наслідками розгляду клопотання прокурора та матеріалів, які підтверджують, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження, може бути встановлено, що він навмисно прагнув уникнути правосуддя. Таким чином вважаємо, що це судові рішення за певних умов може бути переглянуто в апеляційному порядку і відповідне право обвинуваченого необхідно нормативно закріпити в КПК України серед прав останнього.

Виконанню рекомендацій Резолюції Ради Європи № (75) 11 сприятиме й пропозиція щодо введення до КПК України особливої форми перегляду заочного вироку тим судом, який його ухвалив. Такий перегляд може ініціюватися обвинуваченим (засудженим) лише протягом певного строку, що повинен мати нормативний характер³.

Крім того, для підготовки та подання апеляційної скарги на вирок суду, обвинуваченому необхідно бути обізнаним зі змістом відповідного процесуального документа, зокрема, його мотивувальною частиною, а також з матеріалами кримінального провадження. Проте з огляду на те, що спеціальне судове провадження відбувається без участі названого учасника кримінального провадження, а вирок суду за результатами такого провадження у відповідності до ч. 3 ст. 323 Кримінального процесуального кодексу України надсилається виключно захиснику, то у разі якщо між обвинуваченим та його захисником відсутній взаємозв'язок, обвинувачений фактично позбавлений можливості бути обізнаним з ним, а як наслідок, і оскаржити в апеляційному порядку вирок суду, що ухвалений за результатами спеціального судового провадження. За таких умов має місце порушення як норм кримінального процесуального закону України, так і Конституції України, а також численних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України⁴.

Зараз неоднозначне ставлення українських юристів до сприйняття заочного кримінального процесу. Так, заочний кримінальний процес, з одного боку, може порушити право обвинуваченого на захист, принцип змагальності сторін і знижує активність суду під час судового розгляду. З іншого боку, європейський досвід не на користь української моделі спеціального кримінального провадження, оскільки заочний судовий осуд рекомендується застосовувати до осіб, які вчинили малозначні кримінальні правопорушення, зокрема у Німеччині заочний кримінальний процес стосується лише кримінальних проступків⁵.

Як стверджує суддя Вищого антикорупційного суду Крикливий В.В., в національному законодавстві не вистачає інших альтернативних заходів які б фактично спонукали обвинувачених до явки до суду. «Наприклад, гарантія недоторканості. Принаймні в Німеччині це дуже ефективно використовується. Угода із судом чи правоохоронцями забезпечує особу від застосування заходу у вигляді тримання під вартою», – зазначив правник. Це б дозволяло підозрюваному брати участь у судовому засіданні, відстоювати свої позиції, завдяки чому фактично досягалась би мета кримінального провадження⁶.

¹ Ухвала у справі № 541/2457/16-к, провадження № 1-кп/553/28/2021, 2021 (Ленінський районний суд м. Полтави) Youcontrol <<https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/97582080/>> (2022, січень, 15).

² Дроздов, О. М. (2015). Про перспективи перегляду в екстраординарних судових провадженнях окремих судових рішень, ухвалених у заочному кримінальному провадженні. *Право України*, 7, 72.

³ Право України (2015). *Висновки та рекомендації з актуальної теми*, 7, 83.

⁴ Маленко, О. В. (2017). Актуальні питання апеляційного оскарження вироку суду за результатами спеціального судового провадження. *Протокол* <https://protocol.ua/ua/aktualni_pitannya_apelyatsiyного_oskargennya_viroku_sudu_za_rezultatami_spetsialnogo_sudovogo_provadgennya/> (2022, січень, 15).

⁵ Некрасов, В. А., Смелік, В. Б., Житняк, С. Є. (2008). *Використання можливостей НБЦ Інтерполу в Україні у боротьбі зі злочинами*. Київ: Скіф, 11-14.

⁶ Бойко, Ю. (2021). Інтерпол: шукають не так і не там. А судді хочуть дати гарантії обвинуваченим. *Закон і Бізнес*, 51 (1557) <https://zib.com.ua/ua/150095-interpol_shukayut_ne_tak_i_ne_tam_a_suddi_hochut_dati_garant.html> (2022, січень, 15).

Важливою гарантією забезпечення права обвинуваченого на судовий захист і доступ до правосуддя є також ч. 3 ст. 400 КПК України, яка встановлює, що якщо апеляційну скаргу подано обвинуваченим, щодо якого судом ухвалено вирок за результатами спеціального судового провадження, суд поновлює строк за умови надання обвинуваченим підтвердження наявності поважних причин, передбачених ст. 138 КПК України, та надсилає апеляційну скаргу разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції з дотриманням правил, передбачених ст. 399 КПК України. Це положення слід розглядати як складову компенсаторного механізму (поряд із обов'язковою участю захисника, віднесенням прийняття рішення про проведення спеціального досудового розслідування до виняткової компетенції слідчого судді, імперативним правилом про повернення до початку судового розгляду, якщо підстави для постановлення судом ухвали про спеціальне судове провадження перестали існувати тощо), що має бути іманентною компонентою процесуальної форми здійснення заочного кримінального провадження¹.

Загалом, аналізуючи положення глав 31 та 32 КПК України, які регламентують судове провадження у судах апеляційної та касаційної інстанцій, Маринів В.І. робить висновок, що вони майже не передбачають специфіки заочного судового провадження. З одного боку, це можна пояснити тим, що провадження у судах цих інстанцій за своєю природою є значною мірою заочним, тож відсутність обвинуваченого не позначається на ньому так виразно, як це має місце у досудовому розслідуванні та провадженні у суді першої інстанції. З другого боку, відсутність спеціальних норм, присвячених процедурі оскарження процесуальних рішень за результатами спеціального провадження, може призвести до фактичної неможливості особи реалізувати своє право на оскарження таких рішень, а також захистити свої права у міжнародних судових установах, оскільки, зважаючи на практику Європейського суду з прав людини, відсутність передбаченої законом процедури для захисту прав особи є підставою для відмови у задоволенні її вимог. Тож спеціальне кримінальне провадження за своєю логікою повинно передбачати і спеціальну процедуру оскарження, фактичну відсутність якої доводиться констатувати у КПК України².

Шумейко Д.О. зазначає, що про проблеми оскарження судового рішення *in absentia* було наголошено ще до запровадження інституту спеціального кримінального провадження³.

Так, Головне юридичне управління ВРУ у висновку до законопроекту звертає увагу на Резолюцію Комітету Міністрів Ради Європи R(75)11, яка стосується здійснення судового розгляду кримінальних справ за відсутності підсудного в судовому засіданні в його справі, в якій зазначено, що особа, рішення у справі якої винесено без її участі в межах процедури *in absentia*, повинна мати можливість апеляційного оскарження винесеного рішення. При цьому строк апеляційного оскарження повинен починати перебіг із моменту, коли особі фактично було повідомлено про факт і зміст винесеного судового рішення, за винятком тих випадків, коли вона цілеспрямовано ухилялась від участі в судовому розгляді справи та надалі від правосуддя.

У тому разі, коли вона доведе, що не була повідомлена належним чином про факт і зміст обвинувачення (судового розгляду справи щодо неї), або тоді, коли вона не змогла з'явитися в судове засідання проти своєї волі чи з інших поважних причин (і не могла повідомити про це), мають існувати інструменти для скасування судового рішення або, у відповідних випадках, його перегляду за межами процедури апеляції⁴.

Висновки. Реалізація обвинуваченим конституційної засади судочинства щодо перегляду судових рішень, в тому числі постановлених під час спеціального судового провадження є основою справедливого судового розгляду та передбачає запобіжники щодо недопущення помилок, а у випадку необхідності їх виправлення.

Наведені пропозиції щодо нормативного закріплення права обвинуваченого на оскарження ухвали суду про здійснення спеціального судового провадження спрямовані на розширення прав обвинуваченого щодо оскарження судових рішень за певних умов.

¹ Шаренко С. Л., Шило О. Г. (2015). Спеціальне досудове розслідування і судове провадження: проблемні питання правового регулювання. *Право України*, 7, 64.

² Маринів, В. І. (2015). Проблеми оскарження судових рішень, прийнятих у заочному (спеціальному) кримінальному провадженні. *Право України*, 7, 79.

³ Шумейко, Д. О. (2020). Судове провадження з перегляду судових рішень у спеціальному кримінальному провадженні. *Право та державне управління*, 1, 162.

⁴ Головне юридичне управління (2014). *Зауваження про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини*

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4448%D0%B0&skl=8 (2022, січень, 15).

Правова визначеність щодо можливості реалізації права обвинуваченого оскаржити судові рішення, ухвалені під час спеціального судового провадження, зможе в достатній мірі гарантувати перевірку дотримання вимог закону судами апеляційної та касаційної інстанцій та виправлення можливих порушень, що в свою чергу забезпечить виконання в повному обсязі завдань кримінального провадження.

References:

1. Boyko, Yu. (2021). Interpol: shukayut ne tak i ne tam. A suddi khochut daty harantiyi obyvnuvachenym. [Interpol: they are looking for something wrong. And the judges want to give guarantees to the accused]. *Zakon i Biznes* [Law and Business], 51 (1557) <https://zib.com.ua/ua/150095-interpol_shukayut_ne_tak_i_ne_tam_a_suddi_hochut_dati_garant.html> (2022, January, 15). [in Ukrainian].
2. Holovne yurydychne upravlinnya (2014) [Main Legal Department (2014)]. *Zauvazhennya pro vnesennya zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo nevidvorotnosti pokarannya za okremi zlochyny proty osnov natsionalnoyi bezpeky, hromadskoyi bezpeky ta koruptsiyni zlochyny* [Remarks on amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine regarding the inevitability of punishment for certain crimes against the foundations of national security, public security and corruption crimes"] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4448%D0%B0&skl=8> (2022, January, 15). [in Ukrainian].
3. Drozdov, O. M. (2015). Pro perspektyvy perehlyadu v ekstraordynarnykh sudovykh provadzhennyakh okremykh sudovykh rishen, ukhvalenykh u zaochnomu kryminalnomu provadzhenni [On the prospects of reviewing in extraordinary court proceedings certain court decisions made in criminal proceedings in absentia]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 7, 72.
4. Malenko, O. V. (2017). Aktualni pytannya apelyatsiynoho oskarzhennya vyroku sudu za rezultatamy spetsialnoho sudovoho provadzhennya [Topical issues of appealing the court verdict based on the results of special court proceedings]. *Protokol* [Protocol] <https://protocol.ua/ua/aktualni_pitannya_apelyatsiynogo_oskargennya_viroku_sudu_za_rezultatami_spetsialnogo_sudovogo_provadzhennya/>(2022, January, 15). [in Ukrainian].
5. Maryniv, V. I. (2015). Problemy oskarzhennya sudovykh rishen, pryynyatykh u zaochnomu (spetsialnomu) kryminalnomu provadzhenni [Problems of appealing court decisions made in absentia (special) criminal proceedings]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 7, 79. [in Ukrainian].
6. Nekrasov, V. A., Smelik, V. B., Zhitnyak, S. E. (2008). *Vykorystannya mozhlyvostey NBTS Interpolu v Ukraini u borotbi zi zlochynamy* [Using the capabilities of the NBC Interpol in Ukraine in the fight against crime]. Kyiv: Scythian. [in Ukrainian].
7. Pravo Ukrainy (2015) [Law of Ukraine (2015)]. *Vysnovky ta rekomendatsiyi z aktualnoyi temy* [Conclusions and recommendations on a topical issue], 7, 83.
8. *Rezolyutsiya (75) 11 Pro kryteriyi, shcho rehlamentuyut rozhlyad, shcho provodytsya za vidsutnosti obyvnuvachenoho, 1973* (Komitet Ministriv Rady Yevropy) [Resolution (75) 11 On the criteria governing proceedings in the absence of the accused, 1973 (Committee of Ministers of the Council of Europe)]. *Elektronnyy fond Kodeks* [Electronic Fund Code] <<http://docs.cntd.ru/document/901992005>> (2022, January, 15). [in Ukrainian].
9. *Ukhvala u spravi № 541/2457/16-k, provadzhennya № 1-kp/553/28/2021, 2021 (Lenins'kyy rayonnyy sud m. Poltava)* [Decision in case № 541/2457/16-k, proceedings № 1-kp / 553/28/2021, 2021 (Leninsky District Court of Poltava)]. *Youcontrol* <<https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/97582080/>> (2022, January, 15). [in Ukrainian].
10. Sharenko S. L., Shylo O. H. (2015). Spetsialne dosudove rozsliduvannya i sudove provadzhennya: problemni pytannya pravovoho rehulyuvannya [Special pre-trial investigation and court proceedings: problematic issues of legal regulation]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 7, 64. [in Ukrainian].
11. Shumeiko, D. O. (2020). Sudove provadzhennya z perehlyadu sudovykh rishen u spetsialnomu kryminalnomu provadzhenni [Judicial proceedings for review of court decisions in special criminal proceedings]. *Pravo ta derzhavne upravlinnya* [Law and public administration], 1, 162. [in Ukrainian].